

Iva Pasini Tržec

samostalna istraživačica
independent researcher

Beč, Austrija

ivapasini@yahoo.com

 orcid.org/0000-0002-5493-3047

Pregledni rad
Subject review

UDK / UDC:
338.246.025.87:[323.15:7
(497.5 Zagreb)"194"

DOI:
10.17685/Peristil.64.7

Primljeno / Received:
29. 8. 2021.

Prihvaćeno / Accepted:
20. 12. 2011.

O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji za vrijeme i nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske

Five Private Jewish Art Collections and their Fate
during the Independent State of Croatia and
after its Collapse

APSTRAKT

Usredotočujući se na privatne zbirke zagrebačkih židovskih obitelji spomenute u *Izveštaju o provedbi zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* koji je u srpnju 1941. godine sastavio Božidar Murgić, namjera je ovog priloga istražiti sudbinu oduzetih zbirki odnosno pojedinačnih umjetnina, pokušati rekonstruirati nekadašnji sadržaj i opseg tih zbirki te predstaviti sakupljačke interese u *Izveštaju* spomenutih zagrebačkih sakupljača.

KLJUČNE RIJEČI

privatne zbirke zagrebačkih židovskih obitelji, Nezavisna Država Hrvatska, Božidar Murgić, Muzej za umjetnost i obrt, Milan Marić, Artur Marić, Žiga Hercog, Hinko Lederer, Julije König

ABSTRACT

The author focuses on the private collections of Jewish families in Zagreb mentioned in the Report on the Implementation of the Legal Prohibition of Alienation and Removal of Artworks, Cultural, Historical and Natural Monuments in the Independent State of Croatia compiled by Božidar Murgić in July 1941. The article intends to investigate the fate of confiscated collections or individual works of art, and tries to reconstruct the former content and scope of these collections and present the collecting interests of the Zagreb collectors mentioned in the Report.

KEYWORDS

private collections of Zagreb Jewish families, Independent State of Croatia, Božidar Murgić, Museum of Arts and Crafts, Milan Marić, Artur Marić, Žiga Hercog, Hinko Lederer, Julije König

Ishodište ovoga istraživanja je *Izveštaj o provedbi zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* koji je u srpnju 1941. godine sastavio Božidar Murgić, pročelnik Odjela za visoke škole i znanstvene zavode Ministarstva narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske.¹ Murgićev se fond od 2000. godine čuva u Hrvatskom državnom arhivu i okuplja građu o muzejskoj djelatnosti u Hrvatskoj u razdoblju od 1910. do 1944. godine.² Na temelju te arhivske građe moguće je rekonstruirati i elemente iz Murgićeva živopisa. Božidar Murgić rođen je 8. siječnja 1901. u Zagrebu.³ Studirao je filozofiju obranivši u Beču 1928. godine doktorat *Die Kultur der Kroaten bis zum XII. Jahrhundert*.⁴ Od 1930. godine radio je kao „pripravnik prosvjetnog odjeljenja Kraljevske banske uprave Savske Banovine u Zagrebu“,⁵ a 1940. godine imenovan je „višim pristavom odjela za prosvjetu Banske vlasti Banovine Hrvatske“.⁶ Nakon završetka Drugoga svjetskoga rata boravio je u Rimu, Argentini i Njemačkoj. Godine 1951. oduzeto mu je državljanstvo, a Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i pomagača proglasila ga je ratnim zločincem.⁷ Nije poznato kada je i gdje Božidar Murgić umro.

Među spisima koji donose vrijedne podatke o razvoju muzejske djelatnosti u Hrvatskoj, o stanju hrvatskih muzeja 1930-ih i 1940-ih godina kao i o propisima s područja zaštite spomenika kulture, za ovo je istraživanje od primarnoga interesa *Izveštaj* Božidara Murgića o prijenosu umjetnina iz zagrebačkih židovskih privatnih umjetničkih zbirki i kulturno-povijesnih predmeta iz grčkih i pravoslavnih samostana u prostore tadašnjeg Hrvatskog državnog muzeja za umjetnost i obrt, koji je za vrijeme rata preuzeo ulogu „sabitnoga centra“.⁸ Usredotočujući se na privatne zagrebačke umjetničke zbirke spomenute u *Izveštaju*, namjera je ovog priloga razmotriti povijesni kontekst u kojem dolazi do oduzimanja, istražiti sudbinu otuđenih zbirki odnosno pojedinačnih umjetnina te pokušati rekonstruirati nekadašnji sadržaj i opseg tih zbirki kao i predstaviti sakupljačke interese zagrebačkih sakupljača spomenutih u *Izveštaju*.

Izveštaj je napisan svega dva mjeseca nakon donošenja *Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske*, koju je 12. svibnja 1941.

donio poglavnik Ante Pavelić.⁹ Već u prvim tjednima nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, vlasti NDH, usvajajući nacističku politiku prema Židovima, rasnim zakonima, antisemitском propagandom, prisilom na kontribuciju, konfiskacijom imovine, uhićenjima i ubijanjima Židova, počinju progon Židova na svom teritoriju.¹⁰ Uz niz protužidovskih zakona i odredbi, koje su Židove svrstale u „izvandruštvenu kategoriju ljudi izloženih svakoj mogućoj diskriminaciji“,¹¹ donijet je i niz zakonskih odredbi vezanih za zaštitu kulturne baštine, koje su, međutim, korištene i kao „pravno uporište“ za oduzimanje umjetnina iz židovskoga vlasništva i vlasništva drugih režimu nepoćudnih osoba.¹² Na početku *Izveštaja* Murgić citira dva članka te zakonske odredbe. Ističe prvi članak kojim se zabranjuje „bez znanja i odobrenja ministarstva nastave svako otuđivanje, a napose izvažanje izvan granica Nezavisne Države Hrvatske bilo kojeg starinskog umjetničkog, kulturno-povjesnog i prirodnog spomenika.“¹³ Osim na zabranu izvoza, Murgić se usredotočuje i na treći članak koji propisuje „da ustanove i privatnici, koji ne bi mogli sami brižljivo čuvati svoje starinske umjetničke, kulturno-povjesne i prirodne spomenike imaju ih predati kojem hrvatskom državnom muzeju Nezavisne Države Hrvatske, koji će im izdati pismenu potvrdu o primitku, odnosno o kupnji u ime Nezavisne Države Hrvatske.“¹⁴ Murgić ukratko rezimira da se nepoštivanje ove zakonske odredbe kažnjavalo zatvorskom i novčanom kaznom. Potom nastavlja da su „činovnici hrvatskih državnih muzeja u Zagrebu počeli na sve strane provoditi akciju,“ kako bi se odredbom obuhvaćene umjetnine spremile u hrvatske državne muzeje i tako spasile „kao imovina Nezavisne Države Hrvatske za budućnost.“¹⁵

Toj „akciji“ prethodio je niz odluka i postupaka Ministarstva nastave i Konzervatorskoga zavoda. Konzervatorski je zavod na osnovi zakonske odredbe o zabrani otuđivanja donio odluku „da se svi predmeti umjetničke, kulturno-historijske i prirodne važnosti koji se nalaze u privatnom posjedu [...] imaju pregledati, popisati, te u slučaju nedovoljne zaštićenosti istih prenijeti u za to određene ustanove“¹⁶ te s tim u vezi izdao *Upozorenje vlasnicima starina* u kojem razlaže svrhu takvog popisivanja: „Vlasnici takovih predmeta mogu slobodno i bez ikakve bojazni dozvoliti popisivanje i pregled tih predmeta, jer će oni i nadalje ostati u posjedu vlasnika, tako da vlasnici

ne samo da ne će pretrpjeti nikakove štete, nego će biti bolje upućeni u vrijednost svojih starina i upozoreni, kako će ih moći najbolje sačuvati.“¹⁷ Ujedno je istaknuto nepovredivo pravo vlasništva nad umjetninama: „Čak i u slučaju, da vlasnik ne može sam brižljivo čuvati svoje starine, te ih preda na čuvanje kojem hrvatskom narodnom muzeju, ostaje on i nadalje vlasnikom tih predmeta, te ih u povoljnijim prilikama može ponovno preuzeti na trag u svoj stan.“¹⁸ Na kraju su „posjednici starina“ upozoreni „da ne izbjegavaju popisu, nego da idu na ruku izaslanicima zavoda, i olakšaju im rad.“¹⁹ Konzervatorski je zavod od Redarstvenog ravnateljstva zatražio osiguravanje jednog redarstvenog agenta za slučaj da vlasnici „raznim izlikama odgadaju i zavlache izvršenje popisa“,²⁰ a sam Božidar Murgić u osobnom je pismu upućenom neimenovanom „svestranom kulturnom čovjeku, ali i velikom hrvatskom rodoljubu, koga mnogo cijene najviši faktori hrvatske državne politike“ zamolio intervenciju po tom pitanju.²¹ Nadalje, u ime Konzervatorskog zavoda i Hrvatskog narodnog muzeja za umjetnost i obrt u istom je pismu zatražio uspostavu veće kontrole nad oduzetim odnosno zaplijenjenim predmetima kako bi se spriječilo da se „koji predmeti upotrebe za kakovu manje vrijednu svrhu nego li što je deponiranje u svrhu vječnog sačuvanja narodu u muzeju“ te je vrlo oprezno zatražio dopuštenje za pregled bivših židovskih vila i stanova koji se nalaze u njemačkim i talijanskim rukama: „Iako nitko ne pomišlja, da bi možda Nijemci ili Talijani to dirali, postoji ipak velika opasnost, da bi neodgovorni elementi mogli koji taj dragocjeni predmet, koji je zapravo svojina hrvatskoga naroda, otudjiti.“²² Svi ti postupci omogućili su sustavno otuđivanje umjetničkih predmeta odnosno čitavih židovskih zbirki. Kao i u Austriji, gdje se za vrijeme nacionalsocijalizma na temelju Zakona o zabrani izvoza (Ausfuhrverbotgesetz), donesenog još u vrijeme Prve Republike 1918. godine, primjenjivala mjera prisilne pohrane (Sicherstellung), pod izlikom sprečavanja izvoza vrijednih umjetnina u inozemstvo,²³ tako je i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj čitavim nizom mehanizama, od popisivanja odnosno identifikacije umjetničkih predmeta u židovskim zbirkama, izlaganja psihičkim pritiscima kako bi vlasnici sami poklonili odnosno ponudili svoje umjetnine na pohranu, do izricanja mjere pohrane i prijenosa u državne muzeje, omogućeno nesmetano zadiranje u privatno vlasništvo. Iako se mjerom pohrane nije zadiralo

u pravo vlasništva, čitav niz akata ukazuje na to da su popisane i pohranjene umjetnine korištene „u interesu napretka [...] hrvatskih muzeja, kojima su upravo te privatne zbirke svojim obilnijim novčanim sredstvima preotimale važne umjetničke i povjesne predmete.“²⁴

Svjedočanstvo tih zbivanja Murgićev je *Izvjestaj* koji sadrži podatke o provedenim akcijama popisivanja u gradu Zagrebu: „Najprije smo po izaslanicima muzeja najvećom brzinom popisali glavne zbirke kod privatnika.[²⁵] Neki od njih odmah su dali u pohranu svoje predmete muzeju. No ipak što se tih zbirka tiče u Zagrebu do sada nismo mogli zabilježiti povoljnije rezultate.“²⁶ Do tada su, međutim, u pohranu Hrvatskog državnog muzeja za umjetnost i obrt, kako ističe Murgić, pristigli umjetnički predmeti pojedinih pokojnih, nepriusnutih ili izbjeglih posjednika zbirki odnosno „ono što je ostalo“.²⁷

Zbirku tada već pokojnoga veleindustrijalca Artura Marića Murgić je istaknuo kao najvrjedniji priljev, „i ako su iz nje odmah na početku nestali još prije nego li su muzejski ljudi mogli da je uzmu u posjed za muzej, najvažniji predmeti.“²⁸ Ugledni član zagrebačke židovske zajednice, Artur Marić (1888. – 1941.) bio je suvlasnik više tvornica i poduzeća, među kojima se ističe tvornica i veletrgovina *Hinko Mayer i drug* koju je osnovao njegov otac Hinko Mayer i koju je vodio sa svojim bratom Milanom Marićem.²⁹ Braća su promijenila prezime Mayer u Marić. Artur Marić bio je predstavnik *Shella* za Kraljevinu Jugoslaviju kao i član različitih novčarskih i dobrotvornih društava. Godine 1927. kupio je u četvrti vila, Josipovcu, vilu Ehrlich građenu u stilu romantičnog historizma i dao je preoblikovati angažiravši arhitekta Aladara Baranyaija, koji je unio obilježja neoklasicizma i *art decóa*.³⁰ U novooblikovanu i preuređenu vilu Marić je smjestio i svoju vrijednu zbirku umjetnina. Po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske vila Ehrlich-Marić bila je rekvirirana za potrebe talijanskog veleposlanstva, kasnije je bila rezidencija ministra u vladi NDH Mile Budaka, a danas je Hrvatski muzej arhitekture HAZU.³¹ Prema jednom izvoru, Artur Marić počinio je 1941. godine samoubojstvo, a po drugom je smrtno stradao prilikom pokušaja bijega.³² Njegova žena Zora (1895. – 1944.) bila je internirana u logor u Kraljevici, nakon kapitulacije Italije smještena je u Novi Vinodolski, a potom deportirana u Auschwitz, gdje je ubijena 1944. godine.³³ Njihova kćer Mira uspjela je izbjeći iz Zagreba.

Prijenos umjetničkih predmeta iz vile na Josipovcu u Muzej za umjetnost i obrt dokumentiran je i u prijavi imetka Židova Uredu za obnovu privrede Ministarstva narodnog gospodarstva koju je Zora Marić 25. lipnja 1941. podnijela iz stana na Svačićevom trgu 13.³⁴ Unatoč iscrpnoj kategorizaciji više rubrika unutar obrazaca obavezne prijave imovine, mjesto za evidenciju umjetničkih predmeta nije bilo predviđeno, stoga su oni samo u rijetkim slučajevima (ako i uopće) uvršteni u rubriku naslovljenu „Namještaj, živežne namirnice, odjeća i ostala imovina kućanstva“. Zora Marić umetnula je dodatni list s napomenom o namještaju, slika, lusterima, sagovima i kristalu s procijenjenom vrijednošću koji su se i dalje nalazili u njezinom posjedu, ali bez pobližih odrednica, i izjavom da je „sve ostale predmete iz vile, a naročito starinski namještaj, ćilime i slike, te zbirku Jelačić, preuzeo Obrtni muzej u Zagrebu.“³⁵

Ni Murgičev *Izveštaj* niti obrazac prijave imetka ne navode poimence Marićeve umjetnine. Vrijedno su svjedočanstvo zbirke Artura Marića fotografije interijera njegove vile na Josipovcu (sl. 1).³⁶ Na fotografijama Huga Doneganyja iz 1927. prepoznajemo osobito vrijedne barokne slike: *Oproštaj Eneje i Didone*, kopiju po istoimenoj slici Guida Renija (sl. 2) u Salonu s galerijom te *Bakanal* Charlesa Lebruna i *Našašće Mojsija* pripisano nizozemskom slikaru Ovensu Jürgenu u Velikom salonu.³⁷ Dodatnu potvrdu identifikacije umjetnina nekoć u zbirci Artura Marića omogućuje popis umjetnina izabranih za zbirke Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu koje je kći Mira Milivojević ustupila muzeju, sastavljen već 25. travnja 1941.³⁸

1

Hugo Donegany, *Interijer vile Artura Marića, Salon s galerijom*, 1927., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, inv. br. MUO-042595

Hugo Donegany, *Interior of Artur Marić's villa, Salon with Gallery*, 1927, Museum of Arts and Crafts, Zagreb, inv. n. MUO-042595

2

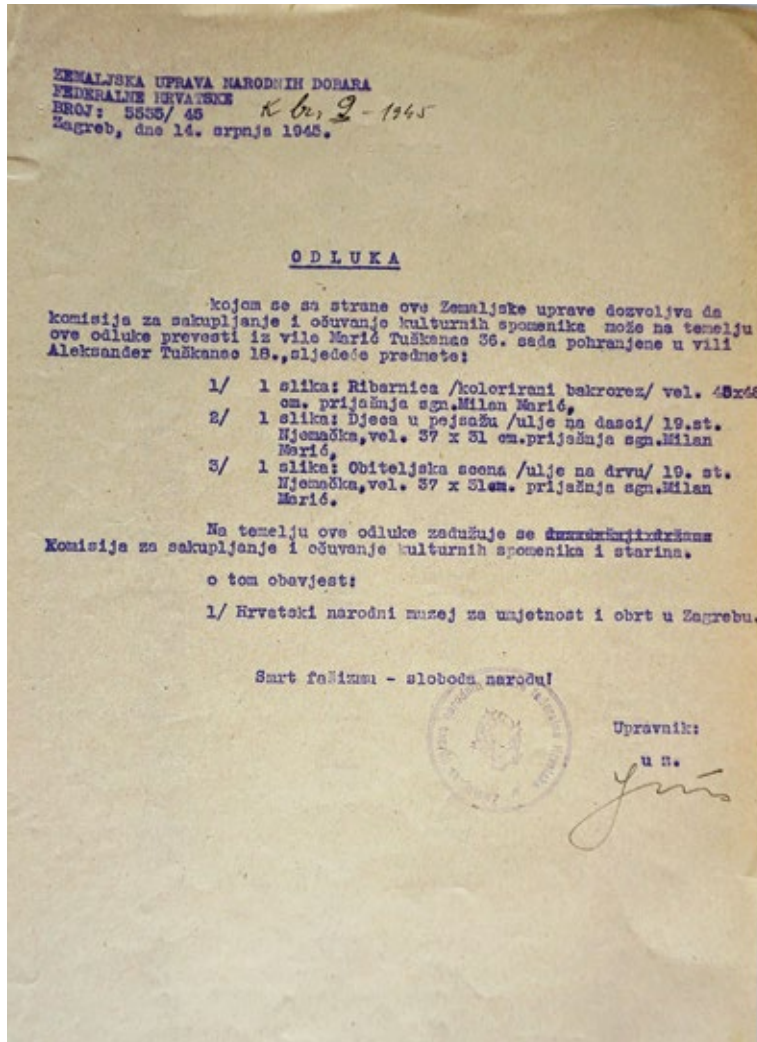
Kopija po: Guido Reni, *Eneja i Didona*, ulje na platnu, 115,5 cm × 138 cm, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, inv. br. MUO-025558

Copy after Guido Reni, *Aeneas and Dido*, oil on canvas, 115.5 cm × 138 cm, Museum of Arts and Crafts, Zagreb, inv. n. MUO-025558

Popis završava rednim brojem 575, i napomenom da „sa ostalim predmetima može vlasnica slobodno raspolagati, jer nisu od važnosti za muzej.“³⁹ Uvidom u popis proizlazi da je većina slika starih majstora zauzela značajno mjesto unutar stalnog postava muzeja.

Za sada nije poznato kako je Artur Marić formirao svoju zbirku niti je, nažalost, bilo moguće utvrditi gdje je nabavio najznačajnije slike starih majstora. U novinskom osvrtu o interesu koji je potaknula aukcija čuvene zbirke Figdor 1930. godine privukavši u Beč kupce iz svih dijelova svijeta, spominju se i kupci iz Zagreba: „aus Agram kamen zwei als internationale Sammler bekannte Großindustrielle, die Herren Erwin Weiss und dr. Marics.“⁴⁰ Iako ne možemo sa sigurnošću utvrditi misli li se upravo na Artura Marića, ili njegova brata, također sakupljača umjetnina, Milana Marića, istraživanje aukcijskih kataloga potvrdilo je aktivnost Artura Marića na bečkom tržištu umjetninama. Na prodaji održanoj 1925. godine u organizaciji aukcijske kuće *Dorotheum* u Beču pod brojem 77a: „Nach Chardin. Mütterliche Ermahnung. Moderne Kopie. Leinwand. 50 × 40cm“ prepoznajemo sliku koja se u Muzeju za umjetnost i obrt vodi kao „Chardin (?), Spremanje za školu“, a koja je na popisu zbirke Marić navedena pod brojem 460: „Chardin, Majka sa sinom u interijeru“.⁴¹ Riječ je o kopiji po Chardinovoj slici *Majčina opomena* koja se čuva u Nacionalnoj galeriji Kanade u Ottawi (Ontario).⁴² S bečkoga tržišta umjetnina potječe i slika *Bakanal* Charlesa Lebruna,⁴³ no navod Borisa Losskyja, koji je bio dobro upoznat s francuskim umjetninama ne samo u javnim nego i u privatnim zbirkama, o kupovini te slike na prodaji u Beču oko 1920. godine nije bilo moguće precizirati.⁴⁴

Zbirka poduzetnika i veletrgovca Milana Marića (1885. – 1945.) u vrijeme sastavljanja *Izvjestaja* nije još bila dopremljena u Hrvatski državni muzej za umjetnost i obrt, jer tu je zbirku držala gradska općina koja je posjedovala vilu Werner na Tuškancu 36, u kojoj je do izbijanja rata živio Milan Marić. Murgić ističe kako „ta zbirka spada među najdragocjenije u državi, a svakako je najznalačkije i najbogatije sakupljena od svih zbirki u Zagrebu”.⁴⁵ Iz tog razloga, „a još u prvome redu i radi toga, da se udovolji zakonu zamoljena je gradska općina, da tu zbirku preda hrvatskom državnom muzeju.”⁴⁶ Ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt Vladimir Tkalčić uputio je 24. srpnja 1941. Ministarstvu nastave molbu o prepuštanju „u svojoj potpunosti“ zbirke zajedno s knjižnicom Muzeju „kamo po svojoj vrsti u prvome redu spada”.⁴⁷ Ministarstvo nastave već je istog dana odredilo da se svi kulturno-povijesni i umjetnički predmeti, koji se nalaze u vili dr. Milana Marića prenesu u Muzej za umjetnost i obrt.⁴⁸

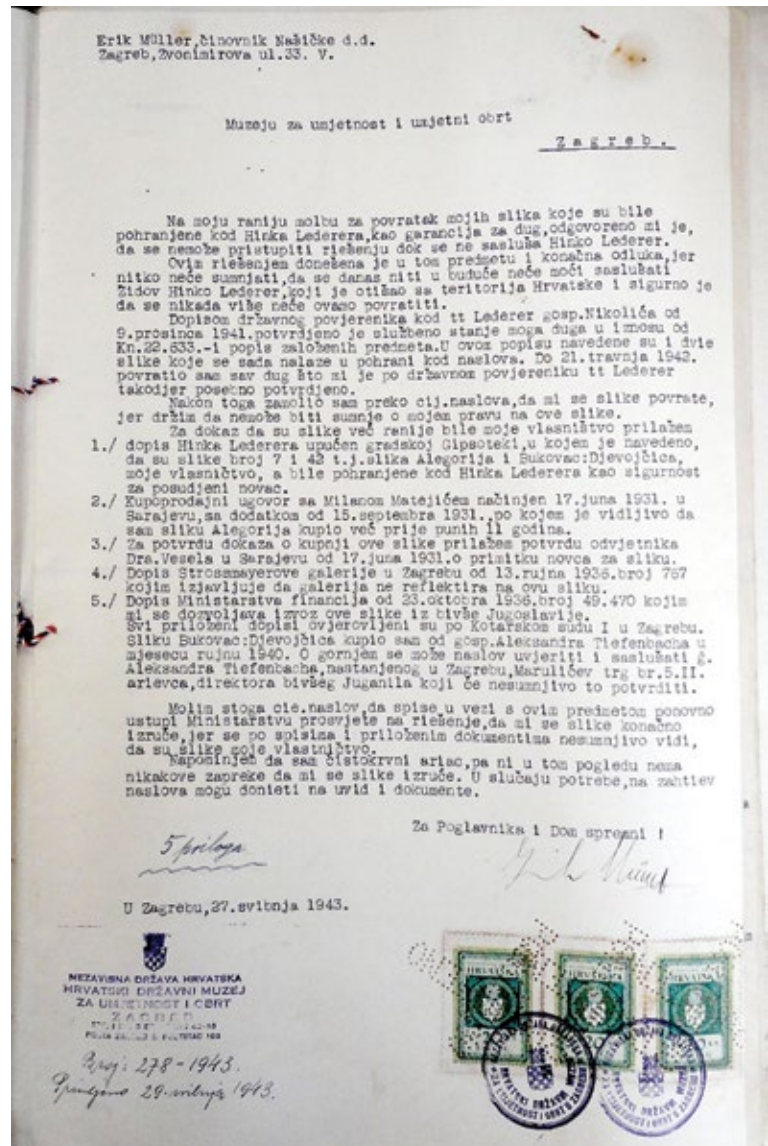
3

Odluka o
prijenosu
umjetnina
Milana Marića,
14. srpnja 1945.,
MK-UZKB/SA-
ZSG, KOMZA
9/45

Decision on the
transfer of Milan
Marić's artworks,
July 14, 1945, MK-
UZKB/SA-ZSG,
KOMZA 9/45

Prijenos zbirke realiziran je u svega nekoliko dana, što potvrđuje dopis Gjure Szabe od 29. srpnja 1941. upućen Ministarstvu nastave, u kojem Szabo iznosi preporuku da se zbirka „prenesena iz stana dra. Milana Marića, Tuškanac br. 36 u Hrv. nar. Muzej za umjetnost i obrt“ upotrijebi isključivo za popunjavanje zbirke muzeja.⁴⁹ Svako izdvajanje naštetilo bi cjelovitosti zbirke koja uklopljena u ostale muzejske zbirke tvori „vrlo dobru cjelinu”.⁵⁰ Za sada su samo dvije slike u fundusu Muzeja za umjetnost i obrt identificirane kao nekadašnje vlasništvo Milana Marića. Riječ je o portretima *Janeza Erazema baruna Engelhaus* i *Renate Leopoldine barunice Engelhaus* koji potječu iz zbirke obitelji Strahl iz dvorca Stara Loka, rasprodane 1930. godine.⁵¹ Iako nije osobno nabavio te portrete, Milan Marić zasigurno je pratio prodaje inventara slovenskih dvoraca, koje su privlačile i zainteresirane kupce iz Zagreba. Kao član upravnoga odbora Društva prijatelja Strossmayerove galerije, osnovanog u okriju Galerije 1928. godine s ciljem upotpunjavanja zbirnoga fonda Galerije na domaćem, ali i međunarodnom tržištu umjetninama, imao je zadatak pratiti zbivanja na umjetničkom tržištu.⁵² Odbor Društva 1931. godine „poveo je [...] pravovremeno akciju da bi se pregledale slike i ostali umjetnički predmeti dvorca grofa Szaparya u Murskoj Soboti, koji su imali doći na dražbu.”⁵³ Akcija zajedničkoga izleta u Mursku Sobotu završila je samo „informativnim sudjelovanjem“ Društva, no ostaje za istražiti jesu li Milan Marić, kao i ostali članovi Društva, od kojih su neki i sami bili kolekcionari, ostvarili kupnje na toj ili nekoj drugoj slovenskoj dražbi.⁵⁴ Ostalo je zabilježeno da su članovi Društva, osim novčane pomoći, upotpunjavanju fundusa Galerije pomagali i izravnim poklanjanjem umjetnina. Tako je Artur Marić 1936. godine poklonio Galeriji sliku Brune Bulića, *Portret slikara Gojaka*, čime se upotpunjuju spoznaje o njegovoj aktivnosti kao kolekcionara i mecene.⁵⁵ U zbirci Milana Marića nalazila se jedna od brojnih kopija slike *Marianne Laverigne*, poznate kao *La Liseuse*, švicarskoga slikara Jeana-Etiennea Liotarda (1702. – 1789.) koja je, prema navodu Borisa Losskyja, nabavljena iz „zbirke Gutman 1934. godine u Berlinu”.⁵⁶ Sliku je moguće identificirati u prodajnom katalogu zbirke njemačkog bankara židovskoga podrijetla, Herberta M. Gutmanna (1879. – 1942.), čiju je prisilnu prodaju u Berlinu od 12. do 14. travnja 1934. organizirala aukcijska kuća Paul Graupe, pod brojem 19, gdje je i ilustrirana no njezin je današnji smještaj nažalost nepoznat.⁵⁷

Usprkos nastojanjima Muzeja za umjetnost i obrt da se zbirka Milana Marića prenese i sačuva integralnom u muzeju, dokumenti poslijeratne Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina (KOMZA) pokazuju da su pojedine umjetnine ipak zadržane tijekom rata u vili Werner, odakle su po završetku rata prebačene u vilu Baranyai na Tuškancu 18, a tek potom u Muzej za umjetnost i obrt.⁵⁸ Riječ je o koloriranom bakrorezu s motivom ribarnice i dvjema slikama iz 19. stoljeća, očito pandanima s prikazima djece u krajoliku i obiteljske scene (sl. 3).⁵⁹ Usprkos preciznim zapisnicima članova KOMZA-e oni nam u ovom slučaju služe prvenstveno za upotpunjavanje zbirke Milana Marića. Sudbinu slika Milana Marića koje su članovi KOMZA-e u lipnju 1945. godine popisali u dvorcu Novi Dvori u Zaprešiću bilo je moguće istražiti samo djelomično.⁶⁰ Novi Dvori nalazili su se tijekom vremena u vlasništvu više plemićkih obitelji, a 1851. godine kupuje ih hrvatski ban Josip Jelačić.⁶¹ Obitelj Jelačić osnovala je Zakladu bana Josipa Jelačića sa željom da novodvorsko imanje ostane nacionalna baština. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske dvorac postaje Državno dobro bana Jelačića Novi Dvori, a tijekom cijeloga rata koristio ga je Ante Pavelić kao ljetnikovac. U dvorcu je proveo i razne građevinske intervencije,⁶² te dekorirao unutrašnji prostor umjetničkim predmetima preuzetima iz Državnog muzeja za umjetnost i obrt.⁶³ Na KOMZA-inom popisu uz pojedine je umjetnine sačuvano sjećanje na prebacivanje iz MUO, te na nekadašnje vlasnike u vidu inicijala ili punoga imena. Ime Milana Marića navedeno je uz upise „61. slika: Scena na trgu, ulje na pl. u d. o. rez. pzl. vel. 125 × 90 cm – pr. ozn. Milan Marić“ i „63. Slika: Krajobraz, ulje na pl. u d. o. rez. pzl. vel. 75 × 110 cm – pr. ozn. Milan Marić“.⁶⁴ Slika *Krajolik* uključena je u fundus Strossmayerove galerije, nalazi se u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, a identifikaciju potvrđuje KOMZA-ina oznaka „K-IV 13/45-63“ sačuvana na njezinoj poledini.⁶⁵ U vrijeme uspostave Nezavisne Države Hrvatske Milan Marić nalazio se u Beogradu, odakle ga je turski veleposlanik kao počasnoga konzula Republike Turske u Zagrebu prebacio u Istanbul.⁶⁶ Njegova žena Charlotta Dorothea rođena Holz kao arijevka je preživjela rat u Zagrebu, koji je potom napustila, a njihov sin iselio je u Kanadu. Osnutkom Narodne Republike Hrvatske, kao dijela jugoslavenske državne zajednice, po završetku Drugog svjetskog rata, primjenom različitih mehanizama

4
Pismo Erika
Müllera Muzeju
za umjetnost i
obrt, Zagreb,
25. travnja 1942.
HR-HDA-216,
kutija 1454

Erik Müller's letter
to the Museum of
Arts and Crafts,
Zagreb, April 25,
1942,
HR-HDA-216,
box 1454

razvlašćivanja privatnoga i jačanja državnoga vlasništva ostvareni su i prijenosi (vlasništva) umjetnina i njihova preraspodjela.⁶⁷ Za vrijeme rata pohranjene umjetnine u Muzeju za umjetnost i obrt, poput drugih umjetnina koje je prikupila Komisija za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina u napuštenim stanovima i rezidencijama, bile su raspoređivane po drugim muzejima i ustanovama s obzirom na vrstu građe. Prema odluci Predsjedništva vlade NRH 1947. godine Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti predani su umjetnički predmeti za pojedine zbirke, kao i za dekoraciju pojedinih unutarnjih prostora.⁶⁸ Među sačuvanim popisima navedeni su i umjetnički predmeti nekada u vlasništvu Milana i Artura Marića. Sagove i garnituru za sjedenje Artura Marića za sada nije moguće prepoznati među

predmetima umjetničkoga inventara Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,⁶⁹ a za „Veliki portret, Winterhalter“, nekada u vlasništvu Milana Marića, koji je prema popisima bio namijenjen za Modernu galeriju, može se iznijeti samo načelna pretpostavka da je riječ o *Portretu carice Elizabete austrijske*, prema sadašnjim informacijama jedinom reprezentativnom portretu tog, u 19. stoljeću vrlo popularnog, slikara mondenoga društva u fundusu Nacionalnog muzeja moderne umjetnosti.⁷⁰ U svakom slučaju, KOMZA-ini popisi pokazatelj su daljnjeg raspršivanja zbirki nakon završetka Drugoga svjetskoga rata.

Niti zbirka numizmatičara i sakupljača umjetnina Hinka Lederera (1886. – 1979.) u vrijeme sastavljanja *Izvjestaja* još nije bila prenesena u Muzej za umjetnost i obrt. Trgovac, posjednik, agronom i vlasnik trgovine sirovom kožom, Hinko Heinrich Lederer, rodnom je iz Hrvatske Kostajnice, a od 1931. živio je u Zagrebu.⁷¹ Pripadao je srednje imućnoj gradskoj židovskoj eliti. Aktivno je sudjelovao na prodajama u zagrebačkom Salonu Ullrich, gdje mu je kao redovitom i cijenjenom kupcu dana jedna grafika na dar.⁷² Murgić izvještava da je Ledererova zbirka već ranije bila pohranjena „u Gipsoteku u Kožarskoj tvornici, ali su poduzeti koraci, da se ta zbirka u smislu zakona pohrani u prostore muzeja, budući da su jedino državni muzeji ovlašteni, da takove zbirke

5

Nepoznati slikar, *Ranjeni Paris i četiri ženska lika*, ulje na platnu, 145 cm × 150 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-568

Unknown author, *The Judgement of Paris*, oil on canvas, 145 cm × 150 cm, Strossmayer Old Masters Gallery, Croatian Academy of Sciences and Arts, inv. n. SG-568

čuvaju.“⁷³ Svjedočanstvo o prijenosu Ledererove zbirke iz njegova stana u Ulici Adolfa Mošinskog 7 u prostorije Gipsoteke grada Zagreba sačuvano je u fondu Ministarstva narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske. Nakon što je saznao da je njegova zbirka „po višem nalogu“ popisana i prenesena u Gipsoteku, Hinko Lederer obratio se 19. svibnja 1941. s Lopuda ravnatelju Gipsoteke Antunu Baueru s molbom za izlučenjem nekih umjetnina iz njegove zbirke budući da su mu bile samo predane na čuvanje.⁷⁴ U pismu Baueru navodi umjetnine i njihove vlasnike: talijansko-ga antikvara Gina Calligarisa koji u „Zagrebu nije imao prikladno mjesto za spremanje [...] slika“ te ih je povjerio Ledereru „za ukras [...] stana dok ih bude u svoje svrhe trebao“, potom Erika Müllera koji je ostavio dvije slike kao polog za posudeni novac, te Ivana Generalića, čiji je Lederer bio mecena i posrednik.⁷⁵ Lederer je pomagao i druge umjetnike, poimence navodi Pavla Perića i Vanju Radauša, koji je ostavio nekoliko skulptura kao „sigurnost za otplatu duga“, a iz istoga je razloga kod Lederera umjetnine pohranio i Srećko Neumann, tajnik Udruženja trgovaca u Zagrebu.⁷⁶ Ostale umjetnine Lederer poklanja gradu Zagrebu i moli da ih se uvrsti u kolekciju „Originalnih djela Gipsoteke grada Zagreba“, kojoj poklanja i zbirku staroga novca, spomenica, gema i antiknoga nakita.⁷⁷ Ostaje upitno koje su se namjere skrivale iza njegovih nastojanja za izlučivanjem umjetnina, no sam dokument donosi interesantan uvid u način poslovanja Hinka Lederera. Abecedni popis Ledererovih dužnika priložen obaveznoj prijavi imetka Židova, u kojem nailazimo i na imena Gina Calligarisa, Erika Müllera, Vanje Radauša i Srećka Neumanna upućuje na to da su spomenute umjetnine zaista bile predane kao polog Ledereru do vraćanja duga.⁷⁸ Ledererova je zbirka, međutim, ubrzo po sastavljanju *Izvjestaja*, već tijekom 1941. godine prebačena u Muzej za umjetnost i obrt što potvrđuje broj spisa Muzeja „437–1941., Lederer“. Taj se spis spominje u Zapisniku sastavljenom 9. rujna 1944. u prostorijama Hrvatskog državnog muzeja za umjetnost i obrt o predaji dviju slika, „Alegorija i Bukovac: Djevojčica“ njihovu vlasniku Eriku Mülleru, koji ih je potraživao još od travnja 1942. godine (sl. 4).⁷⁹ Bukovčevu sliku Müller je kupio 1940. godine od „Aleksandra Tiefenbacha, nastanjenog u Zagrebu, Marulićev trg br. 5. II. arievca, direktora bivšeg Juganila“, no za sada nije bilo moguće identificirati ni ranijega vlasnika ni sliku.⁸⁰ Sliku francuske škole kraja 18. ili početka 19.

„Od ostalih malih zbirka, koje su došle u posjed muzeja“ Murgić spominje zbirku stomatologa Žige Hercoga (Sigmunda Herzoga) (1871. – 1955.), jednoga od osnivača Zadruga hrvatskih stomatologa 1903. godine, kojoj je od 1937. do 1939. bio predsjednik. Vodio je stomatološku ordinaciju na Trgu bana Josipa Jelačića, utro je temelj maksilofacijalnoj kirurgiji te objavljivao radove u *Liječničkom vjesniku* i *Österreichisch-ungarische Vierteljahresschrift für Zahnheilkunde*.⁹⁵ Murgić utvrđuje da su „nažalost još prije nego li je ravnatelj Tkalčić sa svojim činovnicima došao u vilu na Hercegovačkoj cesti bili već ukradeni svi bolji predmeti, kao Direrove i Kanaletove slike, srebrene stvari Jelačića itd.“⁹⁶ Iako nije poznato o kojim slikama Dürera i Canaletta je riječ, opaska upućuje da je muzejsko osoblje bilo dobro upoznato sa zbirkom u Hercegovačkoj ulici 65. Nažalost nije bilo moguće ući u trag niti ostalim umjetninama pohranjenima tijekom rata u Muzeju za umjetnost i obrt. Djelomičan uvidu u zbirku Žige Hercoga omogućuje katalog *Izložbe umjetnina u korist zimske pomoći za sirotinju grada Zagreba* koju je Društvo Zagrebčana priredilo u Umjetničkom paviljonu u veljači i ožujku 1941. godine, nedugo prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske.⁹⁷

Žiga Hercog spominje se kao jedan od posudivača uljnih slika, akvarela i bakroreza. Iz kataloga je razvidno da je posjedovao nekoliko slika slovenskoga baroknoga slikara francuskoga podrijetla Valentina Metzingera, uglavnom prikaze apostola (sl. 6). Među posuđenim umjetninama ističe se slika Jakoba Jordaensa.⁹⁸ Osim slika iz 18. stoljeća (*Filozof*, kat. br. 25; *Isus sa trnovom krunom*, kat. br. 26) Hercog je posjedovao i portrete austrijskih slikara Ferdinanda Georga Waldmüllera (*Baka*, kat. br. 40) i Franza Schrotzberga (*Fanny Elsler, portret plesačice*, kat. br. 39), te njemačkoga portretista Heinricha Fügera (*Ženski portret*, kat. br. 55), kao i djela hrvatskih slikara, Izidora Kršnjavoga (*Divljač*, kat. br. 97 i 98), Artura Oskara Aleksandra (*Dječja glava*, kat. br. 102) i Celestina Medovića (*Voće*, kat. br. 103). Za izložbu je posudio i jedan drvorezbarski seoski rad s prikazom obrane Sigeta (kat. br. 8b) te figuru *Raspeti Krist* od slonove kosti iz 16. stoljeća (kat. br. 82). Uvid u izložbeni katalog upućuje na široki raspon interesa Žige Hercoga kao sakupljača. Katalog nije ilustriran, no u zbirci fotografa Ivana Ulčnika u Državnom arhivu u Zagrebu sačuvane su fotografije izložbenoga postava, na kojima prepoznajemo prikaze apostola (sl. 7).

7

Ivan Ulčnik, Fotografija postava Izložbe umjetnina u korist zimske pomoći za sirotinju grada Zagreba, HR-DAZG-857, Zbirka Ulčnik Ivan, Fotografije, kutija 3

Ivan Ulčnik, photograph of the Exhibition of artworks in favor of winter aid for the poor of the city of Zagreb, HR-DAZG-857, Archive Ulčnik Ivan

8

Friedrich
Lieder, *Mladi
muškarac*, 1839.,
akvarel, 25 cm
× 20 cm, Muzej
za umjetnost
i obrt, inv. br.
MUO-025585

Friedrich Lieder,
Young Man, 1839,
watercolor, 25 cm
× 20 cm, Museum
of Arts and Crafts,
Zagreb, inv. n.
MUO-025585

U katalogu izložbe navedena je i slika *Divljač* flamanskoga slikara djelatna u Beču, Philippa Ferdinanda de Hamiltona, koja je najvjerojatnije za vrijeme rata bila posuđena za uređenje Poglavnikova ljetnikovca Novi Dvori u Zaprešiću.⁹⁹ Na KOMZA-inom popisu koji su članovi Komisije u dvorcu sastavili u lipnju 1945. godine možemo je prepoznati u navodu „35. Slika: mrtva priroda, sign. Philipp Ferdinand Hamilton 1664-1750, na pl. vel. 100 × 100 – pr. ozn. Žiga Hercog“.¹⁰⁰ I za još je jedan umjetnički predmet nekada u vlasništvu Žige Hercoga ostao zabilježen prijenos iz Muzeja za umjetnost i obrt za vrijeme rata. Međutim, za razliku od Hamiltonove slike, koja je vraćena u MUO tek nakon završetka rata, taj stolić od smeđeg drveta ukrašen intarzijom iz 18. stoljeća posuđen „u svrhu reprezentativnijega uređenja uredske sobe pročelnika odjela za visoku nastavu“, vratio je Muzeju zajedno s ostalim umjetninama koje su ukrašavale njegov ured 1944. godine osobno Božidar Murgić zbog prijeteće pogibelji od napada iz zraka.¹⁰¹

Po završetku Drugoga svjetskoga rata Žiga Hercog zatražio je povrat umjetnina pohranjenih za vrijeme rata u Muzeju za umjetnost i obrt. Molbu je podnio 30. kolovoza 1946. kao liječnik Školske poliklinike Zagreb, Žerjavićeva 7/II.¹⁰² Među spisima Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina nije sačuvan zapisnik s popisom umjetnina, međutim, sačuvan je odgovor Komisije od 8. studenoga 1946. Na temelju dopisa

Ministarstva prosvjete traže da Hercog dostavi „sudsku odluku kojom Vam je imovina otuđena po okupatoru vraćena. Budući da se bez toga Vaša molba nemože riješiti izvolite gornju odluku što prije dostaviti Komisiji.“¹⁰³ Postupak povrata umjetničkih predmeta po završetku rata tekao je temeljem *Zakona o postupanju sa imovinom koju su vlasnici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njihovih pomagača* iz 1945. i 1946. godine.¹⁰⁴ Zakonom se predviđao povrat svih vrsta imovine, izuzev rudarskih prava, no naveden je čitav niz ograničavajućih okolnosti za prijašnje vlasnike odnosno njihove nasljednike: pravo na povrat imovine imali su samo jugoslavenski državljani s boravištem u Jugoslaviji, zahtjev se trebao podnijeti u roku od godine dana, nije se mogao ostvariti ukoliko je utvrđena suradnja s okupatorima i njihovim pomagačima, a samo je djelomično provoden „kako ne bi došlo do nezaslužena gomilanja bogatstva.“¹⁰⁵ Time je pravo nasljeđivanja u velikoj mjeri ograničeno u korist državnog vlasništva. U slučaju povrata umjetničkih predmeta, Ministarstvo prosvjete poticalo je muzeje da apeliraju „na kulturnu svijest [vlasnika] i obaveze prema narodu“ te je muzejima davalo slobodne ruke da iznesu svoj „interes nad objektima koji bi mogli kompletirati zbirke muzeja.“¹⁰⁶ Umjetnine bez muzejskoga interesa u pravilu su vraćane vlasniku, odnosno nasljedniku, ako su za to bili udovoljeni i ostali kriteriji, a vrijedne umjetničke predmete nastojalo se zadržati u zbirkama. Je li ta sudbina zadesila i umjetnine iz zbirke Žige Hercoga ostaje nepoznato.

Posljednja zbirka, koju poimence navodi Murgić, ona je Julije Königa (1877. – nakon 1945.), veleindustrijalca i sportskoga djelatnika, vlasnika i direktora tvornice kandita i čokolade Union i paromlina Rosa, te suutemeljitelja i predsjednika Sportskoga društva Makabi.¹⁰⁷ U vrijeme pisanja *Izvjestaja* zbirka se još nalazila netaknuta u stanu u Palmotićevoj 18, koji je rekviriran već 24. travnja 1941. „zajedno sa svim namještajem te je stavljen na raspolaganje g. Ministru Edi Bulatu.“¹⁰⁸ Novi se je stanar „dogovorio i sporazumio sa ravnateljem Tkalčićem o prenosu te zbirke u državni muzej.“¹⁰⁹ Prijava imovine vlastima Nezavisne Države Hrvatske ne donosi podatke o umjetninama u vlasništvu Julija i njegove žene Julije König,¹¹⁰ međutim, među dokumentima u fondu Ministarstva narodne prosvjete NDH sačuvan je popis umjetnina sastavljen 26. lipnja 1941.¹¹¹ Uz popis sačuvana su

i nastojanja Muzeja za umjetnost i obrt upućena Ministarstvu narodnog gospodarstva o prijenosu umjetnina u muzej „kada više neće biti potrebni gospodinu ministru ... i stog razloga što hrvatski narodni muzeji nemaju u svojim zbirkama takvih primjera.“¹¹² Odredbom od 24. srpnja 1941. definiran je prijenos zbirke Julija Königa u Muzej s prijepisom pisma ministru Edi Bulatu kojeg se umoljava „da bi se izaslanicima prigodom primopredaje izašlo dobronostivo u susret.“¹¹³ Popis umjetnina broji 94 navoda, uglavnom predmeta umjetničkoga obrta, satova, čaša, svijećnjaka, namještaja pretežno iz vremena bidermajera, uz koju grafiku Dušana Kokotovića, Mencija Klementa Crnčića ili Vjere Bojničić. Jedina je zabilježena slika na popisu *Školj na moru* Mihovila Krušlina, na čijoj je poledini studija muškarca kako sjedi na podu.¹¹⁴ Popis završava interesantnom opaskom: „U pologu Hrvatske zemaljske banke nalaze se prema izjavi vlasnika još neke vrijedne starine: slike, sagovi srebrenina i drugo,“¹¹⁵ no nažalost nije poznato kada su predane banci niti kakva ih je sudbina snašla.¹¹⁶ Iako je riječ o dragocjenom svjedočanstvu zbirke, popis ne omogućuje daljnju identifikaciju predmeta u vlasništvu Julija Königa. U fondusu Muzeja za umjetnost i obrt čuva se grafička mapa *Rab* Dušana Kokotovića s vedutama grada Raba, motivom pinije i prelje,¹¹⁷ no iako su Kokotovićeve bakropisi nekoć u zbirci König tematski podudarni, iz popisa proizlazi da su bili „u okviru, pod staklom“.¹¹⁸ Jedinu sigurnu identifikaciju omogućuje *Portret mladeg muškarca* u akvrelu njemačkoga portretnoga slikara Friedricha Liedera iz 1839. godine (sl. 8) koji možemo povezati s navodom na popisu: „36/Minijatura, akvarel na papiru. Poprsje muškarca. Sign. F. Lieder 1839 / u suvremenom d. o. sa plastičnim prešanim papirnatim ukrasom, vel. / sa o. 34 x 29 cm“ (sl. 9). Kopija popisa umjetnina sačuvana je i u arhivu Ministarstva kulture i medija,¹¹⁹ gdje se čuvaju i fotografije stana König – Fuchs u Palmotičevoj 18.¹²⁰ Zasad nisu mogući daljnji rezultati u istraživanju provenijencije zbirke no fotografije svjedoče o skladno uređenom interijeru arhitekta Zlatka Neumanna, suradnika Adolfa Loosa, koji je u oblikovanje zagrebačkih interijera unio suvremena načela uređenja interijera tada vodećih europskih gradova poput Beča, Pariza i Praga.¹²¹ Izvještaj Božidara Murgića vrijedno je svjedočanstvo zbivanja na samom početku uspostave Nezavisne Države Hrvatske koja su rezultirala oduzimanjem umjetnina odnosno čitavih privatnih

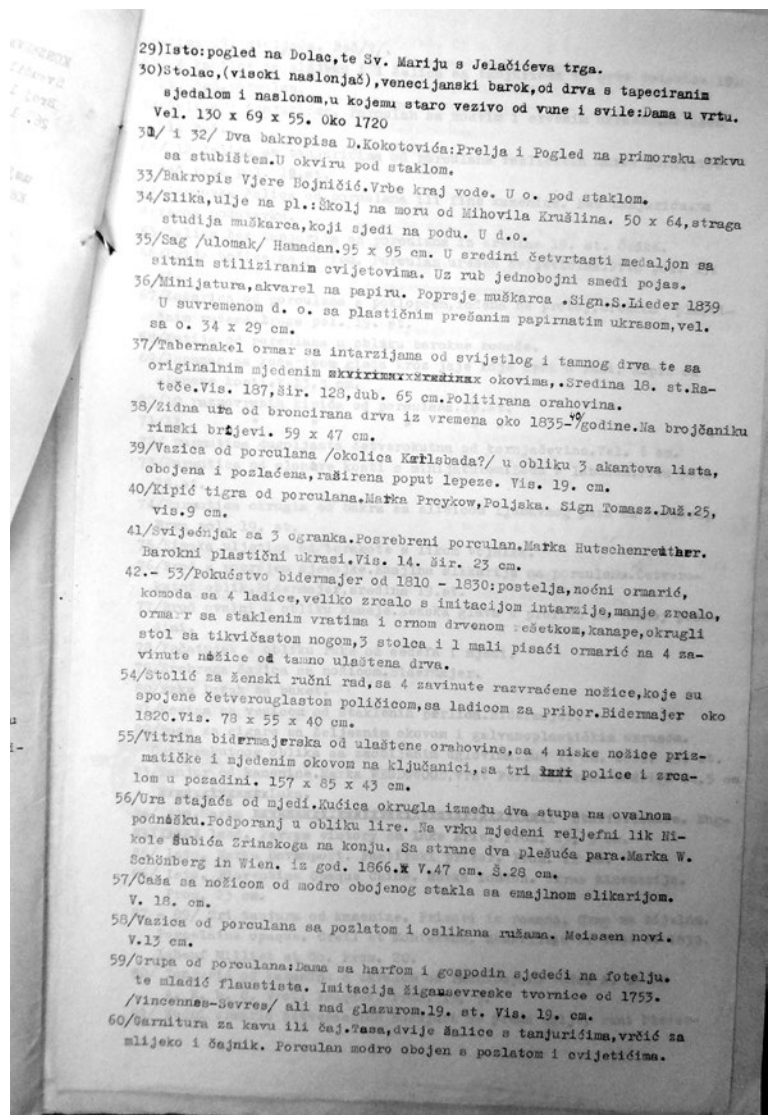
9

Popis umjetničkih i kulturno-povijesnih predmeta u stanu Julija Königa u Zagrebu, Palmotičeva 18/1, HR-HDA-216, kutija 1454

List of artistic and cultural-historical objects in the apartment of Julius König in Zagreb, Palmotičeva 18/1, HR-HDA-216, box 1454

umjetničkih zbirki židovskih kolekcionara i njihovim prebacivanjem u vlasništvo Nezavisne Države Hrvatske. Napisan svega nekoliko mjeseci nakon uspostave NDH taj se izvještaj može smatrati ishodišnim dokumentom o sudbini umjetničkih zbirki Židova i drugih nepoćudnih osoba u doba ustaškoga režima u Zagrebu. Sažima sve oblike nemilosrdnog postupanja sa židovskim umjetninama, od početne nekontrolirane pljačke kada su pojedinci ili skupine ulazile u stanove i odnose najvrjednije umjetnine, do oduzimanja na temelju *Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja umjetničkih predmeta* koja je nalagala pohranu pojedinih umjetnina ili čitavih zbirki u državne muzeje.

Iako se u *Izvještaju* poimence navodi samo nekoliko značajnih židovskih sakupljača umjetnina, njegova važnost utoliko je veća jer otvara smjernice

za daljnja istraživanja podrijetla umjetnina u zagrebačkim muzejima. Napor koji su predstavnici Konzervatorskoga zavoda i Muzeja za umjetnost i obrt uložili u popisivanje umjetničkih predmeta u židovskim zbirka, u izricanje mjera pohrane te u prijenos umjetnina iz napuštenih odnosno zaplijenjenih židovskih stanova rezultirao je značajnim brojem umjetnina koje su završetak Drugoga svjetskoga rata dočekale u zagrebačkim muzejima, gdje su većinom i ostale na temelju zakonskih odredbi socijalističke Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Predstavljeni rezultati istraživanja sudbina zbirki i pojedinih umjetnina nekoć u vlasništvu braće Artura i Milana Marića, Hinka Lederera, Žige Hercoga i Julija Königa maleni su doprinos temi oduzimanja židovske imovine, no nezaobilazni su u interpretaciji, kontekstualizaciji i primjerenom prezentaciji provenijencije muzejske građe u muzejima.

Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-1356 Istraživanje provenijencije umjetnina u zagrebačkim zbirka (ZagArtColl_ProResearch).

BILJEŠKE

- Izvršetak o provedbi zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske, 26. srpnja 1941. Hrvatski državni arhiv, Zbirka Božidara Murgića o muzejskoj djelatnosti u Hrvatskoj od 1920-ih do 1940-ih (dalje: HR-HDA-1149), kutija 1.
- Grada fonda Božidara Murgića, koje je Hrvatski državni arhiv otkupio od restauratora i kolekcionara Vitomira Andrije Bulaića, sadrži tri kutije. Odnosi se najvećim dijelom na područje stručne djelatnosti Božidara Murgića, odnosno na muzejsku djelatnost kao i općenito na propise s područja zaštite spomenika kulture za razdoblje Savske banovine, Banovine Hrvatske i NDH. Sačuvani su prijepisi i izvorni spisi pojedinih muzeja, upitnici odnosno ankete o stanju u zagrebačkim i pokrajinskim muzejima, popisi novoimenovanih sveučilišnih profesora iz vremena NDH, nacrt zakonske odredbe o osnivanju Institutuma Croaticuma u Rimu 1943. godine te više novinskih isječaka. Zbirka Božidara Murgića o muzejskoj djelatnosti u Hrvatskoj od 1920-ih do 1940-ih, HR-HDA-1149, dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_5036.
- Izvadak krsnoga lista, 4. svibnja 1920. HR-HDA-1149, kutija 3.
- Kopija diplome, 14. studenoga 1928. HR-HDA-1149, kutija 3.
- Kraljevska banska uprava Savske banovine u Zagrebu, potvrda, 2. srpnja 1930. HR-HDA-1149, kutija 3.
- Banska Vlast banovine Hrvatske, rješenje, 23. siječnja 1940. HR-HDA-1149, kutija 3.
- Usp. Murgić, Božidar, dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_12346.
- Usp. Iva Pasini Tržec, „Contentious Musealisation Process(es) of Jewish Art Collections in Croatia“, *Studi di Memofonte. Rivista on-line semestrale* 22 (2019.): 41-49.
- „Zakonska odredba o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske, LXXVIII-135 Z.p./1941., 12. svibnja 1941.,“ u *Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t. d. proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.*, ur. A. Mataić (Zagreb: St. Kugli, 1941.), sv. 1, 227-228.
- Usp. Ivo Goldstein, *Holokaust u Zagrebu* (Zagreb: Novi liber, Židovska općina Zagreb, 2001.); Naida Mihal Brandl, „Židovi u Hrvatskoj od 1944./45. do 1952.“ (Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015.), 83-94.
- Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, 119; Nada Kisić Kolanović, „Podržavljenje imovine Židova u NDH“, *Časopis za suvremenu povijest* 30, br. 3 (1998.): 439-452.
- Usp. Martina Juranović-Tonejc, „Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne Države Hrvatske,“ *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 33-34 (2012.): 15-22; Martina Juranović-Tonejc, „Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, 2018.), <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:953414>.
- Murgić, Izvršetak. HR-HDA-1149, kutija 1.
- Murgić, Izvršetak.
- Murgić, Izvršetak.
- Odluka Konzervatorskoga zavoda, 17. svibnja 1941. Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Zbirka starije građe, Dokumentacijska građa Konzervatorskoga ureda (dalje: MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda), 84/1941.
- Upozorenje vlasnicima starina. MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda, 90/1941.
- Upozorenje vlasnicima starina. MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda, 90/1941.
- Upozorenje vlasnicima starina. MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda, 90/1941.
- Popis kult.-povj. i umjet, predmeta, molba za asistenciju redarstva. MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda, 87/1941.
- Božidar Murgić, pismo, Zagreb, 26. svibnja 1941. HR-HDA-1149, kutija 1.
- Murgić, pismo, Zagreb, 26. svibnja 1941.
- Usp. Brigit Schwarz, *Hitlers Sonderauftrag Ostmark. Kunstraub und Museumspolitik im Nationalsozialismus* (Beč, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2018.); Eva Frodl-Kraft, *Gefährdetes Erbe. Österreichs Denkmalschutz und Denkmalpflege 1918-1945 im Prisma der Zeitgeschichte* (Beč: Böhlau, 1997.); Theodor Brückler, „Zum Problem der Restitution von Kunstschatzen nach 1945,“ *Unsere Heimat. Zeitschrift für Landeskunde von Niederösterreich* 70, br. 2 (1999.): 89-99; Theodor Brückler, „Entstehung und Wirkung des Österreichischen Ausfuhrverbotsgesetzes 1918-1923,“ *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 48 (1994.): 1-18.
- Kulturno povjesni i umjetnički predmeti u priv. zbirka, 10. svibnja 1941. MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda, 82/1941.
- U arhivu Ministarstva kulture i medija unutar fonda Dokumentacijske građe Konzervatorskoga zavoda sačuvane su brojne obavijesti o početku popisivanja i njegovu tijeku, uz napomenu o dostavljanju ovjerovljenoga prijepisa popisa, međutim, rijetko je kada sačuvan i sam popis umjetnina. MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda.
- Murgić, Izvršetak.
- Murgić, Izvršetak.
- Murgić, Izvršetak.

- DPUH Peristil 97-113 Iva Pasini O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji
64/2021 Tržec za vrijeme i nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske
- 29 „Marić, Artur (Mayer),“ u *Židovski biografski leksikon, radna verzija*, dostupno na: <https://zbl.lzmk.hr/?p=1223>; Snješka Knežević, Aleksander Laslo, *Židovski Zagreb: kulturno-povijesni vodič* (Zagreb: Predstavnik židovske nacionalne manjine Grada Zagreba, Židovska općina Zagreb, AGM, 2010.), 49.
- 30 Usp. Tamara Bjažić Klarin, „Vila Ehrlich-Marić,“ u *Konzervatorski elaborat za pet zgrada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti stradalih u potresu 22. ožujka 2020.* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2021.), dostupno na: https://www.ipu.hr/content/knjige/IPU_005_Vila-Ehrlich-Maric_Hrvatski-muzej-arhitekture-HAZU-ISBN_978-953-7875-85-5.pdf; Dubravka Kisić, „Povijest jedne zagrebačke vile,“ *Novi Omanut* 144, br. 3 (2019.): 5-6.
- 31 Bjažić Klarin, „Vila Ehrlich-Marić,“ 12.
- 32 Usp. Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, 108; Ivan Mirnik, „Obitelj Alexander ili kratka kronika izbrisano vrijeme,“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 28 (1995): 96-127, 107-108.
- 33 „Marić, Artur (Mayer),“ u *Židovski biografski leksikon, radna verzija*, dostupno na: <https://zbl.lzmk.hr/?p=1223>.
- 34 Prijava imetka Židova Uredu za obnovu privrede Ministarstva narodnog gospodarstva, Zora Marić, 25. lipnja 1941. Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo državne riznice NDH. Odjel za novčarstvo, državnu imovinu i dugove. Ured za podržavljeni imetak, PONOVA (dalje: HR-HDA-1076), kutija 686.
- 35 Zora Marić. HR-HDA-1076, kutija 686.
- 36 Hugo Donegany, Fotografije interijera vile Artura Marića, 1927., Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-042592; MUO-042593; MUO-042594; MUO-042595; MUO-042927; MUO-042928; MUO-042929; MUO-042930; MUO-042940.
- 37 Charles Lebrun, *Bakanal*, ulje na platnu, 134,6 cm x 156 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-014803; Ovens Jürgen, *Našašće Mojsija*, ulje na platnu, 132 cm x 190 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-025544. Hugo Donegany, *Interijer – Veliki salon*, 1927, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-042594.
- 38 Popis umjetničkih i kulturno-historijskih predmeta u vili pok. dra. Artura Marića na Josipovcu, izabranih za zbirke Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu kao dar gđe Mire Milivojević rođ. Marić, 25. travnja 1941. Arhiv Muzeja za umjetnost i obrt (dalje: Arhiv MUO), 214-1941.
- 39 Popis, zbirka Artura Marića. Arhiv MUO, 214-1941.
- 40 „Aufтакт zur Figdor Auktion, Aufständische Kunsthändler kommen nach Wien,“ *Neues Wiener Journal*, 11. lipnja 1930., 5. O slikama starih majstora iz zbirke Weiss vidi Iva Pasini Tržec, „Slike starih majstora iz zbirke Ervina i Branke Weiss u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 43 (2019.): 231-241.
- 41 „Gemälde des 19. Jahrhunderts, Gemälde alter Meister, Aquarelle, Miniaturen, Antiquitäten, Bronzen, Möbel, Keramik, Graphik,“ (aukcijski katalog, Beč: Dorotheum, 15. – 16. lipnja 1925.), lot 77a. Chardin (?), *Spremanje za školu*, ulje na platnu, 50 cm x 40 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-025326. Popis, zbirka Artura Marića. Arhiv MUO, 214-1941, br. 460.
- 42 Jean Siméon Chardin, *Majčina opomena*, 1739., ulje na platnu, 45 cm x 35 cm, Ottawa (Ontario), National Gallery of Canada.
- 43 Charles Lebrun, *Bakanal*, ulje na platnu, 134,6 x 156 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-014803.
- 44 Usp. Boris Lossky, „L'Art Français en Yougoslavie,“ *Annales de l'Institut Français de Zagreb* 2, br. 7 (1938.): 417, br. 108.
- 45 Murgić, Izvještaj.
- 46 Murgić, Izvještaj.
- 47 MUO Ministarstvu nastave NDH, 24. srpnja 1941. Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske (dalje: HR-HDA-216), kutija 1454, 373-1941.
- 48 Zbirka kulturno historijskih i umjetničkih predmeta u vili dr. Milana Marića, Zagreb, Tuškanac br. 36. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 49 Gjuro Szabo Ministarstvu nastave, 29. srpnja 1941. MK-UZKB/SA-ZSG-Dokumentacijska grada Konzervatorskog ureda, 150/1941.
- 50 Gjuro Szabo Ministarstvu nastave, 29. srpnja 1941.
- 51 Neznani slikar 17. st., *Janez Erazem barun Engelhaus, Renata Leopoldina barunica Engelhaus*, ulje na platnu, 95 cm x 72 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-014899 i MUO-014898. Usp. Renata Komić Marn, „Saint Joseph and Baby Jesus by Valentin Metzinger and Other Paintings from the Strahl Collection in the Museum of Arts and Crafts in Zagreb,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 42 (2018.): 141-152, 147. Više o zbirci obitelji Strahl usp. Renata Komić Marn, „Strahlova zbirka v Stari Loki in njena usoda po letu 1918“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Ljubljani, 2016.).
- 52 Milan Marić član je odbora Društva od njezinog osnivanja 1928. godine. Usp. Zapisnik konstituirajuće skupštine, održana u svečanoj dvorani Akademije, 21. svibnja 1928. Državni arhiv u Zagrebu, 802. Fond Društvo prijatelja Strossmayerove galerije (dalje: HR-DAZG-802). Više o Društvu vidi Ljerka Dulibić, Iva Pasini Tržec, „Akvizicije Društva prijatelja Strossmayerove galerije,“ u *Imago, imaginatio, imaginabile. Zbornik u čast Zvonka Makovića*, ur. Dragan Damjanović, Lovorka Magaš Bilandžić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018.), 281-301.
- 53 Zapisnik II. redovite glavne skupštine održavane u maloju dvorani Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu na dan 29. svibnja 1931., Izvještaj tajnika Benka Horvata. HR-DAZG-802.
- 54 Poznato je da se u zbirci Roberta Deutscha Maceljskog nalazilo više umjetnina koje potječu iz slovenskih dvoraca: iz dvorca Gornja Radgona potječe slika *Krist blagoslivlja* neznanoga slikara (ulje na dasci, 70 cm x 56,2 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-025419), a iz dvorca Bukovje (Pukštajn) kraj Dravograda četiri habsburška portreta neznanoga slikara *Portret Rudolfa II.* (ulje na platnu, 61,5 cm x 53 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-025808), *Portret Maksimilijana II.* (ulje na platnu, 61,5 cm x 53 cm, Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-025815), *Portret Karla V* (ulje na platnu, 62,8 cm x 52,8 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-384), *Portret Alberta Austrijskog* (ulje na platnu, 61,5 cm x 52,8 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-385). Usp. Iva Pasini Tržec, Ljerka Dulibić, Ivan Ferenčak, Bartol Fabijanić, „TransCultAA istraživanja u Strossmayerovoj galeriji / TransCultAA research in the Strossmayer Gallery“ (katalog izložbe, Strossmayerova galerija, 24. rujna – 27. listopada 2019.), 26-35.
- 55 Bruno Bulić, *Portret slikara Gojaka*, oko 1935, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, inv. br. MG-1508. Artur Marić Albertu Bazali, 25. studenoga 1936.; Zapisnik sjednice gale-rijskog odbora 29. studenoga 1936. Arhiv Strossmayerove galerije (dalje: ASG), 1936.
- 56 Usp. Lossky, „L'Art Français en Yougoslavie,“ 422, br. 126.
- 57 Prema: Jean-Etienne Liotard, *Portret slikareve nećakinje, Madmoiselle Lavergne*, pastel na pergamentu, 37 cm x 30 cm. „Sammlung Herbert M. Gutmann: Herbersthoft bei Potsdam; Gemälde, meist aus dem 18. Jahrhundert, Möbel, Silber, Porzellan, Textilien, alte syrische Gläser, ostasiatische

- DPUH Peristil 97-113 Iva Pasini O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji
64/2021 Tržec za vrijeme i nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske
- und islamische Kleinkunst“ (aukcijski katalog, Berlin: Paul Graupe, 12. – 14. travnja 1934.), lot 19. Slika je evidentirana pod brojem Lost Art-ID 594408. Lost Art Internet Database, dostupno na: <https://www.lostart.de/en/lost/object/madmoiselle-lavergne-la-belle-liseuse/594408?term=594408&filter%5Btype%5D%5Bo%5D=Objects&position=0>.
- 58 Odluka o preuzimanju umjetnina Milana Marića od strane Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina, 14. srpnja 1945. Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Zbirka starije građe, Komisija za sakupljanje i zaštićivanje kulturnih spomenika i starina – Zagreb, 1945.-1954. (dalje: MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA), KOMZA, 9/45. Više o djelovanju KOMZA-e vidi Iva Pasini Tržec, „Osnutak, organizacijski ustroj i djelovanje Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina“, *Peristil* 62 (2019.): 123-138.
- 59 „Ribarnica / kolorirani bakrorez / vel. 45 x 48 cm. prijašnja sgn. Milan Marić“, „Djeca u pejzažu / ulje na dasci / 19. st. Njemačka, vel. 37 x 31 cm. prijašnja sgn. Milan Marić“, „Obiteljska scena / ulje na drvu / 19. st. Njemačka, vel. 37 x 31 cm. prijašnja sgn. Milan Marić.“ MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA, 9/45.
- 60 Zapisnik sastavljen u Novim Dvorima, Narodnom gospodarstvu, bivšem ljetnikovcu A. Pavelića, 9. lipnja 1945. MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA, 13/45, br. 61 i 63.
- 61 Usp. Viki Jakaša Borić, Biserka Bilušić Dumbović, „Novi dvori zaprešićki“, *Peristil* 48 (2005.): 109-122, 114-115.
- 62 Jakaša Borić, Bilušić Dumbović, „Novi dvori zaprešićki“, 120.
- 63 Potvrda o preuzimanju umjetnina iz Hrvatskog državnog muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu za Poglavlakov dvor, 28. listopada 1942. Hrvatski državni arhiv, Poglavno županstvo Nezavisne Države Hrvatske, HR-HDA-214, kutija 6.
- 64 Zapisnik sastavljen u Novim Dvorima, Narodnom gospodarstvu, bivšem ljetnikovcu A. Pavelića, 9. lipnja 1945. MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA, 13/45, br. 61 i 63.
- 65 Njemački slikar 18. st., *Krajolik*, ulje na platnu, 84,8 cm x 108,4 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-424. Za identifikaciju slike usp. Bartol Fabijanić, „Slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora iz nekoliko međuratnih plemićkih zbirki kontinentalne Hrvatske,“ *Peristil* 64 (2021.): 115-128.
- 66 Više o Milanu Mariću usp. Knežević, Laslo, *Židovski Zagreb*, 49; Goran Bilogrivić, „Ulomak pluteja s prikazom lova na jelena iz Novigrada i ljetnikovac Werner u Zagrebu,“ *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 38 (2014.): 46.
- 67 Usp. Tomislav Anić, „Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946.“, *Časopis za suvremenu povijest* 39/1 (2007.): 25-62; Marijan Maticka, „Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944.-1948.),“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 25 (1992.): 123-148; Naida Mihal Brandl, „Jews between two totalitarian systems: property legislation,“ *Review of Croatian history* 12/1 (2016): 103-127.
- 68 MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA, 427/47; 547/47; Zapisnik o primopredaji predmeta koji su vlasništvo KOMZA i Muzeja za umjetnost i obrt, 14. kolovoza 1947. ASG, 1948.
- 69 Zapisnik o primopredaji predmeta koji su vlasništvo KOMZA i Muzeja za umjetnost i obrt, 14. kolovoza 1947. ASG, 1948., br. 22-27.
- 70 Za Modernu galeriju, 13. kolovoza 1947. ASG, 1948. Franz Xaver Winterhalter, *Portret carice Elizabete austrijske*, 1863. – 1865., ulje na platnu, 208 cm x 146,7 cm, Nacionalni muzej moderne umjetnosti, inv. br. MG-720. Usp. Dajana Vlasisavljević, „Strani slikari 19. stoljeća iz fundusa Moderne galerije“ (katalog izložbe, Moderna galerija, 28. prosinca 2004. – 30. siječnja 2005.), 63, kat. br. 73.
- 71 Više o Ledereru vidi „Lederer, Hinko“, u *Židovski biografski leksikon, radna verzija*, dostupno na: <https://zbl.lzmk.hr/?p=1000>; „Lederer, Hinko“, u *Hrvatski biografski leksikon*, dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11561>.
- 72 Žarka Vujić, *Salon Ullrich o stotoj obljetnici ili Gostiona (k) stotoj slici* (Zagreb: Art Magazin Kontura, 2010.), 81-82.
- 73 Murgić, Izvještaj.
- 74 Hinko Lederer Antunu Baueru, 19. svibnja 1941. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 75 Lederer Baueru, 19. svibnja 1941.
- 76 Lederer Baueru, 19. svibnja 1941.
- 77 Lederer Baueru, 19. svibnja 1941.
- 78 Prilog broj 3 k točki 13 Naznaka potraživanja sa danom 6. 5. 1941. HR-HDA-1076, kutija 683.
- 79 Zapisnik, Muzej za umjetnost i obrt, 9. rujna 1944., vidi i Erik Müller Muzeju za umjetnost i obrt, Zagreb, Zvonimirova 33, 25. travnja 1942. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 80 Erik Müller Muzeju za umjetnost i obrt, Zagreb, 27. svibnja 1943. godine. HR-HDA-216, kutija 1454. Za sada nema uporišta navedenoga Aleksandra Tiefenbacha povezati s liječnikom hematologom Aleksandrom Tiefenbachom (1922. – 1992.) niti s Aleksandrom Tiefenbachom (1898. – 1983.), pokopanim na židovskom groblju u Zagrebu.
- 81 Kupoprodajni ugovor s Matijom Matijićem iz Sarajeva, prijepis, 17. lipnja 1931. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 82 Zapisnik sastavljen u stanu Erika Müllera, Ul. Crvene armije, 37, 7. prosinca 1946., Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Središnji arhiv, Zbirka starije građe, Zaštićene privatne zbirke – rješenja o proglašenju zaštite nad konfisciranim umjetninama: Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture; Konzervatorski zavod Hrvatske (1945. – 1961.), MK-UZKB/SA-ZSG, ZPZ, Erik Müller, kat. br. 11. Pod brojem 12 navedena je jedna Bukovčeva slika: „Slika, ulje na platnu, Žena prije kupanja, Sign. V. Bukovac, Praha 1904, u dr. pozl. ok. Vel. 60 x 35 cm,“ no prema opisu ne odgovara potraživanoj Bukovčevoj slici.
- 83 Usp. dokumentacija o slici, inventarna košuljica SG-568.
- 84 Grobnica Müller, Mirogoj, dostupno na: <https://billion-graves.com/grave/Erik-Mirko-M%C3%BCller/12824964>.
- 85 Iskaz Strossmayerove galerije starih majstora, 13. rujna 1936. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 86 Iginio Calligaris Antunu Baueru, Zagreb, 12. srpnja 1941. MK-UZKB/SA-ZSG, Dokumentacijska građa Konzervatorskog ureda, 1941., 142/1941.
- 87 Od Igina Calligarisa Strossmayerova je galerija 1962. godine otkupila sliku Andrija Medulić Schiavone, *Izak blagoslivlja Jakova*, oko 1550., ulje na platnu, 28 cm x 104 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-476.
- 88 Sljedbenik: Francesco Guradi (Giuseppe Ponga?), *Ponte dei tre archi*, ulje na platnu, 49,3 cm x 70 cm, Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, inv. br. SG-327. Usp. Pasini Tržec, Dulibić, Ferenčak, Fabijanić, „TransCultAA istraživanja,“ 68-69.
- 89 Rješenje Kotarskoga suda za grad Zagreb, 20. travnja 1954. Stella Ubel Institutu za likovne umjetnosti, 13. listopada 1954. ASG, 1954.
- 90 JAZU Ministarstvu prosvjete, Odjelu za kulturu i umjetnost, 6. listopada 1947. Arhiv HAZU_pismohrana, 1947, 500-1462. Usp. JAZU Muzeju za umjetnost i obrt, 26. kolovoza 1947. Arhiv HAZU_pismohrana, 1947.

- 91 JAZU Hinku Ledereru, Zagreb, 30. srpnja 1954.; Lederer Hinko-otkup umjetnina, JAZU MUO-u, 5. kolovoza 1954. ASG, 1954.
- 92 Stara Galerija Institutu za likovne umjetnosti, Zagreb, 12. kolovoza 1954. ASG, 1954.
- 93 Alena Fazinić, „Opatska riznica sv. Marka u Korčuli“, *Croatia Christiana Periodica* 11, br. 20 (1987.): 76, bilj. 35; Damir Tulić i Nina Kudiš, *Opatska riznica, katedrala i crkve grada Korčule* (Korčula: Župa sv. Marka, 2014.), 49-51.
- 94 „Lederer, Hinko“, u *Židovski biografski leksikon, radna verzija*, dostupno na: <https://zbl.lzmk.hr/?p=1000>.
- 95 Usp. „Herzog, Žiga (Hercog)“, u *Židovski biografski leksikon, radna verzija*, dostupno na: <https://zbl.lzmk.hr/?p=340>; Stella Fatović-Ferenčić, „Herzog, Žiga“, u *Hrvatski biografski leksikon*, dostupno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7607>. Među spisima PONOVA-e sačuvana je obavezna prijava Drage Hercoga (1905. – 1989.), sina Žige Hercoga, no ne i Žigina. HR-HDA-1076, kutija 675.
- 96 Murgić, Izvještaj.
- 97 „Izložba umjetnina u korist zimske pomoći za sirotinju grada Zagreba,“ (katalog izložbe, Umjetnički paviljon, 23. veljače – 15. ožujka 1941.).
- 98 Izložba umjetnina“, Jakob Jordaens, *Dječja glava*, kat. br. 27.
- 99 „Izložba umjetnina“, 1941, Hamilton, *Divljač*, kat. br. 57.
- 100 Zapisnik sastavljen u Novim Dvorima, Narodnom gospodarstvu, bivšem ljetnikovcu A. Pavelića, 9. lipnja 1945. MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA, 13/45, br. 35.
- 101 Hrvatski državni muzej za umjetnost i obrt Ministarstvu narodne prosvjete, Odjelu za visoku nastavu, 3. ožujka 1944. HR-HDA-216, kutija 1454, 75-1944.
- 102 Dr. Žiga Hercog, povrat stvari pohranjenih u MUO, 30. kolovoza 1946. MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA, 309/46.
- 103 KOMZA Žigi Hercogu, 8. studenoga 1946. MK-UZKB/SA-ZSG, KOMZA 423/46.
- 104 *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije* 2, br. 64 (9. kolovoza 1946.), Zakon 454, 765-767.
- 105 Maticka, „Zakonski propisi“, 132.
- 106 Vraćanje pohrane Nadi Miler, Ravnateljstvu Hrvatskog narodnog muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, 8. rujna 1945. Hrvatski državni arhiv, Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske, HR-HDA-291, kutija 58.
- 107 Usp. „König, Julio (Julije)“, u *Židovski biografski leksikon, radna verzija*, dostupno na: <https://zbl.lzmk.hr/?p=812>.
- 108 Muzej za umjetnost i obrt Ministarstvu narodnog gospodarstva, Zbirka König darovana muzeju, 28. lipnja 1941. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 109 Murgić, Izvještaj.
- 110 Prijava imetka Židova Uredu za obnovu privrede Ministarstva narodnog gospodarstva, Julija i Julio König, 1. srpnja 1941. HR-HDA-1076, kutija 682.
- 111 Popis umjetničkih i kulturno-povjestnih predmeta u stanu g. Julija Königa u Zagrebu, Palmotićeva 18/I, 26. lipnja 1941. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 112 Muzej za umjetnost i obrt Ministarstvu narodnog gospodarstva, Zbirka König darovana muzeju, 28. lipnja 1941. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 113 Zbirka König darovana muzeju, odredba, 24. srpnja 1941. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 114 Popis umjetničkih i kulturno-povjestnih predmeta u stanu g. Julija Königa u Zagrebu, Palmotićeva 18/I. HR-HDA-216, kutija 1454, br. 34.
- 115 Popis. HR-HDA-216, kutija 1454.
- 116 U fondu Hrvatske zemaljske banke nalazi se dopis ureda Predsjedništva vlade Hrvatskoj zemaljskoj banci od 21. studenoga 1941. godine u kojem je zatraženo da se „stavi na uvid gospodinu Dr-u Josipu Berkoviću opunomoćenom ministru u Bratislavi i gospodinu Draganu Mirkoviću, vladinom dotajniku u predsjedništvu vlade sve pohranjene predmeta koji su pripadali Juliju Königu i Zoltanu Stangelu iz kuće Palmotićeva ul. 18/I i II kat“, no ostali spisi odnose se jedino na predane predmete iz vlasništva Zoltana Stangla. Hrvatski državni arhiv, Hrvatska zemaljska banka d. d. HR-HDA-536, sv. 4179.
- 117 Muzej za umjetnost i obrt, inv. br. MUO-057687/01-10, Grafička mapa Dušana Kokotovića „Rab“.
- 118 Popis umjetničkih i kulturno-povjestnih predmeta u stanu g. Julija Königa u Zagrebu, Palmotićeva 18/I. HR-HDA-216, kutija 1454, br. 24, 25, 26, 27, 31, 32.
- 119 MK-UZKB/ SA-ZSG-Dokumentacijska grada Konzervatorskog ureda, 120/1941.
- 120 Foto Donegani, Fotografije interijer König – Fuchs, Palmotićeva 18, 1928. Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Ostavština Zlatko Neumann, MK-UZKB-OZN.
- 121 Krešimir Galović, „Interijeri arhitekta Zlatka Neumanna,“ u *Panoptikum*, 2013., dostupno na: <http://kgalovic.blogspot.com/2013/06/interijeri-arhitekta-zlatka-neumanna.html>.

REFERENCES

- Anić, Tomislav. "Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946." *Časopis za suvremenu povijest* 39/1 (2007): 25-62.
- "Auftakt zur Figdor Auktion, Außländische Kunsthändler kommen nach Wien," *Neues Wiener Journal*, 11. lipnja 1930., 5.
- Bilogričić, Goran. "Ulomak pluteja s prikazom lova na jelena iz Novigrada i ljetnikovac Werner u Zagrebu." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 38 (2014): 41-50.
- Bjažić Klarin Tamara. "Vila Ehrlich-Marić." In *Konzervatorski elaborat za pet zgrada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti stradalih u potresu 22. ožujka 2020.* https://www.ipu.hr/content/knjige/IPU_005_Vila-Ehrlich-Maric_Hrvatski-muzej-arhitekture-HAZU_ISBN_978-953-7875-85-5.pdf.
- Brandl, Naida Mihal. "Jews between two totalitarian systems: property legislation." *Review of Croatian history* 12/1 (2016): 103-127.
- Brandl, Naida Mihal. "Židovi u Hrvatskoj od 1944./45. do 1952." PhD diss., University of Zagreb, 2015.
- Brückler, Theodor. "Entstehung und Wirkung des Österreichischen Ausfuhrverbotsgesetzes 1918-1923." *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 48 (1994): 1-18.
- Brückler, Theodor. "Zum Problem der Restitution von Kunstschatzen nach 1945." *Unsere Heimat. Zeitschrift für Landeskunde von Niederösterreich* 70, 2 (1999): 89-99.
- Dulibić, Ljerka, and Pasini Tržec, Iva. "Akvizicije Društva prijatelja Strossmayerove galerije." In *Imago, imaginatio, imaginabile. Zbornik u čast Zvonka Maković*, edited by Dragan Damjanović, Lovorka Magaš Bilandžić, 281-301. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018.
- Fazinić, Alena. "Opatska riznica sv. Marka u Korčuli." *Croatica Christiana Periodica* 11, 20 (1987): 69-92.
- Frodl-Kraft, Eva. *Gefährdetes Erbe. Österreichs Denkmalschutz und Denkmalpflege 1918-1945 im Prisma der Zeitgeschichte.* Wien: Böhlau, 1997.
- "Gemälde des 19. Jahrhunderts, Gemälde alter Meister, Aquarelle, Miniaturen, Antiquitäten, Bronzen, Möbel, Keramik, Graphik." Versteigerung: 15. und 16. Juni 1925 (Katalog Nr. 362) https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/dorotheum1925_06_15/0021.
- Galović, Krešimir. "Interijeri arhitekta Zlatka Neumanna." In *Panoptikum*, 2013, <http://kgalovic.blogspot.com/2013/06/interijeri-arhitekta-zlatka-neumanna.html>.
- Goldstein, Ivo. *Holokaust u Zagrebu.* Zagreb: Novi liber, Židovska općina Zagreb, 2001.
- Hrvatski biografski leksikon*, edited by Nikša Lukšić, <https://hbl.lzmk.hr/>.
- "Izložba umjetnina u korist zimske pomoći za sirotinju grada Zagreba." Exhibition catalogue, Umjetnički paviljon, 23. veljače — 15. ožujka 1941.
- Jakaša Borić, Viki, and Bilušić Dumbović, Biserka. "Novi dvori zaprešićki." *Peristil* 48 (2005): 109-122.
- Juranović-Tonejč, Martina. "Zakonska regulativa u zaštiti pokretne baštine u doba Nezavisne Države Hrvatske." *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 33-34 (2012): 15-22.
- Juranović-Tonejč, Martina. "Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine." PhD diss., University of Zadar, 2018.
- Kisić, Dubravka. "Povijest jedne zagrebačke vile." *Novi Omanut* 144, 3 (2019): 5-6.
- Kisić Kolanović, Nada. "Podržavljenje imovine Židova u NDH." *Časopis za suvremenu povijest* 30 (1998): 439-452.
- Knežević, Snješka, and Laslo, Aleksander. *Židovski Zagreb: kulturno-povijesni vodič.* Zagreb: Predstavnik židovske nacionalne manjine Grada Zagreba, Židovska općina Zagreb, AGM, 2010.
- Komić Marn, Renata. "Saint Joseph and Baby Jesus by Valentin Metzinger and Other Paintings from the Strahl Collection in the Museum of Arts and Crafts in Zagreb." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 42 (2018): 141-152.
- Komić Marn, Renata. "Strahlova zbirka v Stari Loki in njena usoda po letu 1918." PhD diss., University of Ljubljana, 2016.
- Lossky, Boris. "L'Art Français en Yougoslavie." *Annales de l'Institut Français de Zagreb* 2, 7 (1938): 375-425.
- Maticka, Marijan. "Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944.-1948.)." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu* 25 (1992): 123-148.
- Mirnik, Ivan. "Obitelj Alexander ili kratka kronika izbrisanoj vremena." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 28 (1995): 96-127.
- Pasini Tržec, Iva, Dulibić, Ljerka, Ferenčak, Ivan, and Fabijanić, Bartol. "TransCultAA istraživanja u Strossmayerovoj galeriji / TransCultAA research in the Strossmayer Gallery." Katalog izložbe, Strossmayerova galerija, 24. rujna — 27. listopada 2019.
- Pasini Tržec, Iva. "Contentious Musealisation Process(es) of Jewish Art Collections in Croatia." *Studi di Memofonte. Rivista on-line semestrale* 22 (2019): 41-49.
- Pasini Tržec, Iva. "Osnutak, organizacijski ustroj i djelovanje Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina." *Peristil* 62 (2019): 123-138.
- Pasini Tržec, Iva. "Slike starih majstora iz zbirke Ervina i Branke Weiss u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 43 (2019): 231-241.
- "Sammlung Herbert M. Gutmann: Herbersthof bei Potsdam; Gemälde, meist aus dem 18. Jahrhundert, Möbel, Silber, Porzellan, Textilien, alte syrische Gläser, ostasiatische und islamische Kleinkunst." Aukcijski katalog, Berlin: Paul Graupe, 12. — 14. travnja 1934.
- Schwarz, Brigit. *Hitlers Sonderauftrag Ostmark. Kunstraub und Museumspolitik im Nationalsozialismus.* Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2018.
- Tulić, Damir, and Kudiš, Nina. *Opatska riznica, katedrala i crkve grada Korčule.* Korčula: Župa sv. Marka, 2014.
- Vlaisavljević, Dajana. "Strani slikari 19. stoljeća iz fundusa Moderne galerije." Exhibition catalogue, Moderna galerija, 28. prosinca 2004. — 30. siječnja 2005.
- Vujić, Žarka. *Salon Ullrich o stotoj obljetnici ili Gostiona (k) stotoj slici.* Zagreb: Art Magazin Kontura, 2010.
- "Zakonska odredba o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske, LXXVIII-135 Z.p./1941., 12. svibnja 1941." In *Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t. d. proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.*, edited by A. Mataić, 227-228. Zagreb: St. Kugli, 1941., vol. 1.
- Židovski biografski leksikon, radna verzija*, edited by Ivo Goldstein, <https://zbl.lzmk.hr/>.

SUMMARY

Five Private Jewish Art Collections and their Fate during the Independent State of Croatia and after its Collapse

Document under the title Report on the Implementation of the Legal Prohibition of Alienation and Removal of Artworks, Cultural, Historical and Natural Monuments in the Independent State of Croatia (*Izveštaj o provedbi zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske*) was the starting point of the research. Head of the Department of Higher Education at the Ministry of National Education of the Independent State of Croatia Božidar Murgić compiled this document in July 1941. Focusing on the five Zagreb Jewish collections mentioned in the Report (collections of brothers Artur and Milan Marić, Hinko Lederer, Žiga Hercog and Julije König) and archival documents, the author provides the historical context in which the looting took place and the ownership of the collections was transferred to the Independent State of Croatia. The author investigates the further fate of confiscated collections or individual art works and tries to reconstruct the former content and scope of these collections and present the collecting interests of the mentioned Zagreb collectors. Written only a few months after the establishment of the Independent State of Croatia, the Report can be considered as a source document for understanding the fate of Jewish collections and collections of other individuals in Zagreb undesirable to the regime of the Independent State of Croatia. Its importance is all the greater because it reminds of five prominent art collectors who formed their collections between the two world wars, and opens guidelines for further research into the provenance of numerous art works that reached Zagreb's museums in accordance with legislation during the Independent State of Croatia and the later Socialist Federal Republic of Yugoslavia.

Dr. sc. IVA PASINI TRŽEC (1978.) je znanstvena savjetnica, samostalna istraživačica s prebivalištem u Beču. Njezini znanstveni interesi obuhvaćaju istraživanje povijesti Strossmayerove galerije i umjetnina u zbirci, umjetničkoga tržišta 19. i 20. stoljeća, provenijencije umjetnina u zagrebačkim zbirkama i transfera umjetnina i vlasništva umjetničkih zbirki u Zagrebu prije, tijekom i nakon Drugog svjetskoga rata. Od 2021. suradnica na projektu Hrvatske zaklade za znanost Istraživanje provenijencije umjetnina u zagrebačkim zbirkama.

IVA PASINI TRŽEC, PhD, (1978) is Research Advisor and an independent researcher residing in Vienna. Her research interests are focused on the history of the Strossmayer Old Masters Gallery of the Croatian Academy of Sciences and Arts, and its collections, and the 19th and 20th century art markets, the provenance of artworks in Zagreb collections, their transfer before, during and after World War II. Since 2021 participates in the Croatian Science Foundation project Provenance Research on Artwork in Zagreb Collections (ZagArtColl_ProResearch).